

Woensdag, 24 juni 1942

Lieve Kitty,

Het is smoorheet, iedereen puft en bakt, in die hitte moet ik alles aflopen. Nu zie ik pas hoe fijn een tram toch is, vooral een open, maar dat genot is voor ons joden niet langer weggelegd, voor ons is de voetenwagen goed genoeg. Gisteren moest ik tussen de middag naar de tandarts in de Jan Luykenstraat. Het is van onze school in de Stadstimmertuinen een lange weg. Op school sliep ik 's middags dan ook haast in. Gelukkig dat de mensen je vanzelf al iets te drinken aanbieden. De zuster bij de tandarts is werkelijk een hartelijk mens.

Gisterenmorgen is me wat leuks overkomen. Ik kwam bij de rijwielstalling langs, toen iemand me riep. Ik keek om en zag een aardige jongen achter me staan, die ik de avond tevoren bij Wilma ontmoet had. Hij is een achterneef van haar, en Wilma is een kennisje. Ik vond haar eerst heel aardig. Dat is ze ook, maar ze praat de hele dag over niets anders dan jongens en dat begint te vervelen. De jongen kwam een beetje verlegen dichterbij en stelde zich voor als Hello Silberberg. Ik was een beetje verbaasd en wist niet goed wat hij wilde, maar dat bleek al spoedig. Hij wou van m'n gezelschap gebruikmaken en me naar school brengen. 'Als je toch dezelfde kant op moet, ga ik wel mee,' antwoordde ik en zo gingen we samen. Hello is al zestien en weet over allerlei dingen leuk te vertellen.

Vanochtend wachtte hij weer op me, en in 't vervolg zal het nu wel zo blijven.

REQUIEM: Introitus en Kyrie

Zondag, 5 juli 1942

Beste Kitty,

(..)

Toen we een paar dagen geleden samen om ons pleintje wandelden, begon vader over schuilen te praten, hij had het erover dat het erg moeilijk voor ons zal zijn om helemaal afgescheiden van de wereld te leven. Ik vroeg waarom hij daar nu al over sprak.

"Ja Anne," zei hij daarop, "je weet dat we al meer dan een jaar kleren, levensmiddelen en meubelen naar andere mensen brengen. Wij willen onze goederen niet in handen van de Duitsers laten vallen, maar nog veel minder willen wij zelf gepakt worden. Wij zullen daarom uit onszelf weggaan en niet wachten totdat we gehaald worden."

"Maar vader, wanneer dan?" Ik werd angstig door de ernst waarmee vader dit zo zei.

"Maak je daar maar niet ongerust over, dat regelen wij wel, geniet van je onbezorgde leventje, zolang je ervan genieten kunt."

Dat was alles. O laat de vervulling van deze sombere woorden nog lang verre blijven.

Net belt het, Hello komt, ik sluit.

Je Anne

REQUIEM: Domine Jesu Christe

Woensdag, 8 juli 1942

Lieve Kitty,

Vanaf zondagmorgen tot nu lijkt een afstand van jaren. Er is zoveel gebeurd dat het is of de hele wereld zich plotseling omgedraaid heeft, maar Kitty, je merkt dat ik nog leef, en dat is de hoofdzaak zegt vader. Ja, inderdaad ik leef nog, maar vraag niet waar en hoe. Ik denk dat je vandaag helemaal niets van me begrijpt, daarom zal ik maar beginnen met je te vertellen wat er zondagmiddag gebeurd is.

Om drie uur (Hello was even weggegaan, om later terug te komen) belde er iemand aan de deur, ik hoorde het niet, daar ik lui in een ligstoel op de veranda in de zon lag te lezen. Even later verscheen Margot in opgewonden toestand aan de keukendeur. 'Er is een oproep van de SS voor

vader gekomen,' fluisterde ze. 'Moeder is al naar mijnheer Van Daan gegaan.' (Van Daan is een goede bekende en compagnon van vaders firma.)

Ik schrok ontzettend, een oproep, iedereen weet wat dat betekent, concentratiekampen en eenzame cellen zag ik al in m'n geest opdoemen en daarnaartoe zouden wij vader moeten laten vertrekken? 'Hij gaat natuurlijk niet,' verklaarde Margot mij toen wij in de kamer op moeder zaten te wachten. 'Moeder is naar Van Daan om te vragen, of we morgen naar onze schuilplaats kunnen vertrekken. Van Daan gaat met ons mee schuilen. We zijn daar dan met ons zevenen.' Stilte. Wij konden niet meer spreken, de gedachte aan vader, die geen kwaad vermoedend op bezoek in de Joodse Invalide was, het wachten op moeder, de warmte, de spanning, dat alles deed ons zwijgen.

Plotseling belde het weer. 'Dat is Hello', zei ik.

'Niet opendoen,' hield Margot me tegen, maar dat was overbodig, we hoorden moeder en mijnheer Van Daan beneden met Hello praten, dan kwamen ze binnen en sloten de deur achter zich dicht. Bij elke bel moesten Margot of ik nu zachtjes naar beneden om te zien of het vader was, andere mensen lieten wij niet toe. Margot en ik werden uit de kamer gestuurd, Van Daan wou met moeder alleen spreken.

REQUIEM: Sanctus

Toen Margot en ik in onze slaapkamer zaten, vertelde zij dat niet vader maar haar de oproep betrof. Ik schrok opnieuw en begon dan te huilen. Margot is zestien, zulke jonge meisjes willen ze dus alleen weg laten gaan, maar gelukkig, ze zou niet gaan, moeder had het zelf gezegd, en daarop zouden ook vaders woorden dan wel bedoeld hebben toen hij het met mij over schuilen had. Schuilen, waar zouden wij gaan schuilen, in de stad, op het land, in een huis, in een hut, wanneer, hoe, waar...? dat waren vele vragen die ik niet kon stellen en die toch steeds weer terugkwamen.

Margot en ik begonnen het nodigste in een schooltas te pakken. Het eerste wat ik erin stopte was dit schrift, daarna krulpen, zakdoeken, schoolboeken, kam, oude brieven; ik dacht aan het schuilen en stopte daardoor de gekste onzin in de tas, maar ik heb er geen spijt van, ik geef meer om herinneringen dan om jurken. Om vijf uur kwam vader eindelijk thuis, we belden mijnheer Kleiman op en vroegen of hij nog 's avonds zou kunnen komen.

Ik was doodmoe en hoewel ik wist dat het de laatste nacht in m'n bed zou zijn, sliep ik dadelijk en werd pas om halfzes in de ochtend door moeder gewekt. Gelukkig was de hitte iets minder dan zondag; een warme regen stroomde de hele dag door. We kleedden ons alle vier zo dik aan, alsof we in een ijskast zouden moeten overnachten en dat alleen om nog wat kleren mee te nemen. Geen jood zou het in onze toestand gewaagd hebben met een koffer vol kleren uit huis te gaan. Ik had twee hempjes, drie broeken, een jurk, daarover een rok, jasje, zomerjas, twee paar kousen, dichte schoenen, muts, sjaal en nog veel meer aan, ik stikte thuis al, maar daar vroeg niemand naar.

Margot stopte haar schooltas vol met schoolboeken, haalde haar fiets uit de stalling en reed achter Miep aan weg, naar voor mij onbekende verten. Ik wist namelijk nog steeds niet waar de geheimzinnige plaats van onze bestemming zou zijn.

Om halfacht sloten ook wij de deur achter ons; de enige van wie ik afscheid te nemen had was Moortje, m'n kleine poesje, die een goed tehuis bij de burens zou krijgen, zoals aangegeven stond op een briefje aan mijnheer Goldschmidt geadresseerd.

De afgehaalde bedden, de ontbijtboel op tafel, een pond vlees voor de kat in de keuken, dat alles wekte de indruk alsof wij halsoverkop vertrokken waren. Indrukken konden ons niets schelen, weg wilden we, alleen maar weg en veilig aankomen, anders niets. (...)

Je Anne

REQUIEM: Pie Jesu

REQUIEM: Agnus Dei

Woensdag, 13 januari 1943

Lieve Kitty,

(...)

Buiten is het verschrikkelijk. Dag en nacht worden die arme mensen weggesleept, met niets anders bij zich dan een rugzak en wat geld. Deze bezittingen worden hun onderweg ook nog ontnomen. De gezinnen worden uit elkaar gerukt, gesplitst in mannen, vrouwen en kinderen.

Kinderen, die van school naar huis komen, vinden hun ouders niet meer. Vrouwen, die boodschappen doen, vinden bij thuiskomst haar huis verzegeld, haar familie verdwenen. De Nederlandse Christenen hebben ook al angst, hun zonen worden naar Duitsland gestuurd, iedereen is bang.

En elke nacht komen er honderden vliegtuigen over Nederland, vliegen naar de Duitse steden en ploegen daar de aarde met hun bommen om, en ieder uur vallen in Rusland en Afrika honderden, duizenden mensen. Niemand kan zich er buiten houden, de hele aardbol voert oorlog en al gaat het beter met de geallieerden, het einde is nog niet te zien.

En wij, wij hebben het goed, ja beter dan miljoenen anderen. Wij zitten nog rustig en veilig en eten zogenaamd ons geld op. We zijn zo egoïstisch, dat we over 'na de oorlog' spreken, ons op nieuwe kleren en schoenen verheugen, terwijl we eigenlijk iedere cent moesten sparen om na de oorlog de andere mensen te helpen, te redden wat er nog te redden valt.

De kinderen hier lopen rond in een dun blousje en met klompen aan de voeten, geen jas, geen muts, geen kousen en niemand die hen helpt. Ze hebben niets in hun buik, maar kauwen op een peenwortel, lopen van hun koude woning weg naar de koude straat en komen op school in een nog koudere klas. Ja, het is zelfs zo ver met Holland gekomen, dat talloze kinderen op straat de voorbijgangers aanhouden en om een stuk brood vragen.

Ik zou je wel uren lang over de ellende, die de oorlog meebrengt, kunnen vertellen, maar dat maakt me zelf enkel nog mismoediger. Er blijft ons niets anders over dan zo rustig als het kan het einde van deze misère af te wachten. Zowel de Joden als de Christenen wachten, de hele aardbol wacht en velen wachten op hun dood.

Je Anne

REQUIEM: Libera me

Zaterdag, 15 juli 1944

'Want in zijn diepste grond is de jeugd eenzamer dan de ouderdom.' Dit gezegde is mij uit een of ander boek bijgebleven en heb ik waar bevonden.

Is het dan wel waar, dat de volwassenen het hier moeilijker hebben dan de jeugd? Neen, dat is zeker niet waar. Oudere mensen hebben een mening over alles en wankelen niet meer in hun daden door het leven. Wij jongeren hebben dubbele moeite onze meningen te handhaven in een tijd waar alle idealisme vernield en verpletterd wordt, waar de mensen zich van hun lelijkste kant laten zien, waar getwijfeld wordt aan waarheid en recht en God.

Iemand die dan nog beweert, dat de ouderen het hier in het Achterhuis veel moeilijker hebben, realiseert zich dan zeker niet in hoeveel groter omvang de problemen op ons toe komen stormen, de problemen waarvoor we misschien nog veel te jong zijn, maar die zich zolang aan ons opdringen, totdat we na heel lange tijd een oplossing gevonden menen te hebben, een oplossing meestal die niet bestand blijkt tegen de feiten, die haar weer teniet doen. Dat is het moeilijkste in deze tijd: idealen, dromen, mooie verwachtingen komen nog niet bij ons op of ze worden door de gruwelijke werkelijkheid getroffen en zo totaal verwoest.

Het is een groot wonder, dat ik niet al mijn verwachtingen heb opgegeven, want ze lijken absurd en onuitvoerbaar. Toch houd ik ze vast, ondanks alles, omdat ik nog steeds aan de innerlijke

goedheid van den mens geloof. Het is me ten enenmale onmogelijk alles op te bouwen op de basis van dood, ellende en verwarring. Ik zie hoe de wereld langzaam steeds meer in een woestijn herschape wordt, ik hoor steeds harder de aanrollende donder, die ook ons zal doden, ik voel het leed van miljoenen mensen mee en toch, als ik naar de hemel kijk, denk ik dat alles zich weer ten goede zal wenden, dat ook deze hardheid zal ophouden, dat er weer rust en vrede in de wereldorde zal komen.

Intussen moet ik mijn denkbeelden hoog en droog houden, in de tijden die komen zijn ze misschien toch nog uit te voeren.

Je Anne

Op 1 augustus 1944 schrijft Anne de laatste woorden in haar dagboek. Op 4 augustus 1944 deed de Grüne Polizei een inval in het Achterhuis. Alle onderduikers en ook hun helpers Kraler en Koophuis werden gearresteerd en naar Duitse en Nederlandse concentratiekampen gevoerd.

Het Achterhuis werd door de Gestapo leeggeroofd. Tussen een hoop oude boeken, tijdschriften en kranten, die op de grond waren achtergebleven, vonden Miep en Elli Anne's dagboeken. De oorspronkelijke tekst hiervan werd afgedrukt en uitgegeven als Het Achterhuis.

Van de onderduikers kwam alleen vader terug, terwijl Kraler en Koophuis de ontberingen in het Nederlandse kamp doorstonden en in hun familiekring terugkeerden.

In maart 1945 overleed Anne in het concentratiekamp Bergen-Belsen, twee maanden voor de bevrijding van Nederland.

REQUIEM: In Paradisum